

тривалого часу. У сучасному українському мовознавстві найменування виконавців дії характеризуються в першу чергу з огляду на словотвірний формант. Ми, йдучи за цією лінгвістичною традицією, також розглядаємо назви агентивів у словотвірному ракурсі (див. с. 177–179).

2.7. Назви сільськогосподарських знарядь

У сільському господарстві, зокрема в знаряддях аграрного виробництва, є численні реалії, які не еволюціонували протягом тривалого часу. Але в певний період розвитку цієї галузі вони замінені новими реаліями, технічно досконалішими, перекоструйованими. Так сталося і на території Харківщини запровадженням — внаслідок докорінного перевороту в сільськогосподарському виробництві нових форм господарювання, механізацією, появою нової техніки. Через те й численні найменування сільськогосподарського реманенту не набули паралелей, а відпали. Замість них увійшли в ужиток нові, не пов'язані з попередньою традицією називання, а такі, що виникли як предмети нової техніки. Має велике значення й те, що більшість старих назв були також стійкими протягом тривалого попереднього розвитку. Усе це створило своєрідний стан лексики в цій галузі. Традиційна система найменувань сільськогосподарського реманенту ще існує у вигляді живих фактів сучасного мовлення, проте її зрушення виразно усвідомлюється мовцями, бо поряд з нею існує також нова, інша система.

Основні традиційні найменування знарядь сільськогосподарського виробництва й досі активно функціонують на всій території Харківщини. Вони залишаються загальновідомими і загальноживаними, наприклад, *плуг*, *лопáта*, *косá*, *ві́ла*, *серп*.

Плуг і його частини. Деякі з цих реалій мають досить складну побудову і, відповідно, ряд найменувань на позначення їх складових частин. Так, зокрема, при загальній назві *плуг* у всіх обстежених пунктах, ця реалія має такі найменування частин: «частина плуга, що відвертає відрізану скибу землі» — *лем'іш* (128, 129, 169, 171, 172), *отва́л* (133, 135, 141, 185), *по́лиц'а* (130, 131, 138, 140, 170) // [по́лиц'а плу́га н'і́би розго́рта́йє зе́мл'у / розд'і́л'а́йє йі́йі на́ўп'і́л //] (130); [лем'і́ш п'і́др'і́за́йє зе́мл'у / а по́лиц'а переверта́йє //] (170); *лем'еш* (72, 75, 94, 128, 129), *отва́л'ник* (132, 139), *ко́рпус* (168); «частина плуга, що підрізає шар землі знизу» — *лем'іш* (128, 129, 130, 133, 135, 140, 141, 170, 171, 172) // [лем'і́ш п'і́др'і́за́йє пла́ст зе́мл'і́ зні́зу / а по́лиц'а його́ пере́горта́йє //] (141); *лим'іш* (131, 136, 137), *л'ем'ех*

(134, 135, 138, 168), *л'ем'іх* (58, 106, 132, 139, 185), *л'ем'ех* (138), *отва́л* (60, 138, 169), *н'іж* (11, 71, 73, 86), *р'іза́к* (58, 138); «одна з двох похилих частин плуга, які тримає орач при оранні» — *чеп'іа* (майже в усіх обстежених пунктах) // [чеп'іги робили не тоу́с'т'і / шоб зру́чно було трима́ти //] (130); [ру́чки плу́га / йак'і трима́у у ру́ках ора́ч / назива́лис' чеп'ігами //] (141); *ру́чка* (128, 129, 131, 133, 136, 137, 169); «передня колісна частина плуга» — *кол'ішн'а* (майже в усіх обстежених пунктах) // [кол'ішн'а окре́мо прикр'іпл'у́йец'а до робо́чої частіни плу́га //] (130); *передо́к* [кол'існ́у частіну назива́ли передко́м //] (140); «менше колесо плуга» — *пол'овé* (у більшості обстежених пунктів); «більше колесо плуга» — *борозéн:е* (в усіх обстежених плугах) // [борозéн:е ко́лесо по́борозн'і́ йде / по́р'іу́чаку //] (170); *борозне́* (141); «деталь, що з'єднує колішню з робочою частиною плуга» — *гр'ад'і́л'* (жіночий рід) (майже в усіх обстежених пунктах) // [гр'ад'і́л' зйédну́є кол'ішн'у з робо́чою частіною плу́га //] (130); [гр'ад'і́л' по́йédнувала передо́к з плу́гом //] (141); *гр'ад'і́л'* (чоловічий рід) [до гр'ад'і́л'а кр'і́пи́лос'а чересло́ //] (170); *цепкі́* (131, 185); *в'іс'* (132, 134), *ра́ма* (140), *кронштéйн* (168); «частина плуга, що сполучає гряділь з полицею та чепігами» — *сто́уба* (майже в усіх обстежених пунктах), *сто́йба* (61, 64, 73, 79), *ра́ма* (130, 131, 136, 137, 168, 171, 185) // [ра́ма зйédну́є гр'ад'і́л' з полице́ю та чеп'ігами //] (130); *цепкі́* (133, 138, 140, 169, 172), *поперéчка* (128, 129), *ко́рпус* [гр'ад'і́л' полице́ю і чеп'ігами зйédнува́у ко́рпус //] (140); «частина плуга, що сполучає між собою чепіги» — *поперéчка* (майже в усіх обстежених пунктах) [поперéчка зйédну́є чеп'іги //] (130); *перепóнка* (66, 68, 170); *ба́нтина* (73, 94), *п'ідпо́рка* (15, 69), *розпо́рка* (72, 185) // [чеп'іги не бу́дут' держа́ц'а без розпо́рки //] (185); *перемі́чка* (71), *зві́аска* (79), *зв'áска* (86); «частина плуга, якою він пересувається по дну борозни» — *пйáтка* (майже в усіх обстежених пунктах) // [по́дну́ борозн'і́ плуг пересува́йец'а пйáткою //] (128); *пйа́та* (134, 141, 169), *п'ата́* [п'ато́йу плуг пересува́йец'а по́дну́ борозн'і́ //] (130); *п'ідбо́шва* (170), *лем'і́ш* (132, 135), *л'ем'ех* (139, 168), *пол'ова́ до́шка* (136, 137), *пол'ова́ доска́* (185), *до́ска* (138).

З ЛСГ «плуг і його частини» пов'язані й семи «лопатка на довгому держаку для очищення землі на полиці та леміші плуга» — *і́стик* (майже в усіх обстежених пунктах) // [і́стик / така́ лопáточка на держа́ку / ч'іс'т'ат' плуг / йак забива́йец'а //] (170); *і́стик* (135, 138, 139, 169, 175, 180); *чі́стилка* (130, 138, 179) // [чі́стилку вико́ристóвуют' дл'а очі́шчен'а земл'і на по́лиц'і та лем'і́ш'і плу́га //] (141); *чі́стик* (141, 168) // [чі́стиком згр'іба́ли зе́млу з по́лиц'і та лем'і́ша //] (141);

ч'їстик (185), *лопа́та* (138) і «підкладка зі збитих грубих жердин для перевезення плуга» — *во́лок* (у більшості обстежених пунктів), *воло́ка* [дл'а переве́зен':а плуг кла́ли на_воло́ку з_жерди́н //] (141); *поу́зун* (140), *п'ідкла́дка* [на_п'ідкла́дц'і перево́з'ат' плуг на_по́ле //] (130). Поширені у центральнослобожанських говірках і такі позиції: [плуг перево́зили беста́ркойу //] (138); [плуг прич'іпл'а́йец':а до_тра́ктора і ў_прип'і́дн'атому поло́жен':і перево́зиц':а //] (168); [н'і́йаких п'ідкла́док не_було́ / на_б'і́к плуг покла́д'ут' та й везу́т' //] (170); [плуг перево́зили гарбо́йу //] (185).

Знаряддя для розпушування землі та їх частини. На Харківщині для розпушування землі колись використовували рало, смик (примітивна борона), застосовують і сьогодні борону, культиватор. Семема «борона» репрезентована лексемами *борона́* (в усіх обстежених пунктах) // [п'і́сл'а о́ранки зе́мл'у розпу́шуйут' бороно́йу //] (130) і спорадичною *смик* [р'і́л':у розпу́шуваў смик //] (141). Значення ж «культиватор» представлене назвою *кул'т'іва́тор* (у всіх обстежених пунктах) // [дл'а_ро́зпу́шуван':а р'і́л':і іспо́л'зу́йут' кул'т'іва́тор //] (137). Семема «рало» репрезентована лексемою *ра́ло* (140, 185) // [колі́с' зе́мл'у розпу́шували ра́лом //] (185).

Розгляньмо й найменування частин борони: «поздовжній брусок дерев'яної борони, в якому укріплені зуби» — *вало́к* (майже в усіх обстежених пунктах), *бі́л'це* (138, 137), *ра́ма* (140, 141) // [зубкі́ боро́ні кр'і́пл'а́ц':а до_ра́ми //] (141); *брусо́к* (140), *боро́на* (133), *райборо́їнка* [ў_дереви́а́ному бруско́у зу́би позабі́ван'і / оце́ райборо́їнка //] (170); «один з двох поперечних брусків у бороні, що сполучають поздовжні бруски з зубами» — *брусо́к* (у всіх обстежених пунктах), *поперéчний брусо́к* (136, 137, 140); *гр'ад'і́л'* (128, 129, 138), *поперéчина* (130, 179) // [поперéчина скр'і́пл'у́є стел'ва́г'і //] (130); *поперéч'і́на* [у_на́с поперéчний брусо́к назива́йут' поперéч'і́ною //] (185); *поперéчка* (140), *стел'ва́га* (133), *шті́л'ва́га* [ч'і́пл'а́йуц':а на_шті́л'ва́гу боро́їнки //] (74); *боро́на* (168);

Соха і рало. Розгляньмо й назви давніших, і, відповідно, примітивніших, ніж плуг, знаряддя для оранки, зокрема рала і сохи: «соха» — *соха́* (архаїчне) (майже в усіх обстежених пунктах) // [це сло́во іспо́л'зу́йут' р'ідко́ // ко́ліс' даўно́ була́ // соха́ зні́кла шче на_поча́тку два́дц'а́того сто́л'і́т':а //] (141); [соха́ була́ ў_ста́риніу //] (138); [ко́ліс' о́рали сохо́йу //] (128); «рало» — *ра́ло* (архаїчне) (майже в усіх обстежених пунктах) // [ра́ло ко́ліс' було́ / скла́да́лос' з'і_сто́йки і ра́ми // до_ра́ми кр'і́пі́лас' ла́па //] (138); [ра́ло / зна́р'а́д':а дл'а_о́ранки / даўн'е //] (136); [ра́ло ко́ліс' було́ / шча́с плугі́ //] (169); «дереви́яне

рало» — *дерев'я́не ра́ло* (128, 129, 140, 174, 175, 179, 180, 184), *дерев'я́не ра́ло* (134, 182, 185) [коліс' зéмл'у обрoбл'я́ли дерев'я́ним ра́лом //] (185); *соха́* (132, 133, 135, 139, 177), *борoна́* (128, 129, 138), *ра́ло* (141); «рало з залізним наральником» — *зал'і́зне ра́ло* (128, 129, 140) // [зал'і́зне ра́ло скла́далоc' з'і́сто́йки і зал'і́зної ла́пи //] (140); *ра́ло* (131, 179), *чересло́* (133), *плуг* [ра́ло / на́рал'ник у́йяко́го зал'і́за / назива́ли у́нас плуг //] (141); *п'ідплу́жник* [зéмл'у п'ідплу́жником о́рали //] (185); «однозубе безполозове рало» — *чересло́* (133), *с'іпа́тра* [безполо́зове ра́ло з о́дним зу́бом зва́ли с'іпа́тра //] (141); «однозубе рало з полозом» — *плуг* (133, 135); «багатозубе рало» — *ра́ло* (128, 129, 138, 140), *ра́ло з трику́тної ра́мою* (131, 136, 137, 185), *ра́ло з ра́мою* [використо́вували у́нас / ка́зала ма́ма / ра́ло з ра́мою і багат'ма́ зу́бами //] (141); *багатозу́бе ра́ло* [багатозу́бе ра́ло бу́ло з трику́тної ра́мою //] (131); *тр'оху́го́л'не ра́ло* (138), *чоти́р'оху́го́л'не ра́ло* [ра́ло бу́ло чоти́р'оху́го́л'не або́ тр'оху́го́л'не //] (138); *бороно́п'ід'і́бне ра́ло* (134), *борoна́* (135), *грабле́п'ід'і́бне ра́ло* (185); «рало, яке тягнув один кінь чи віл» — *одноко́рпусне ра́ло* (128, 129, 131, 138) // [в одноко́рпусне ра́ло за́пр'ага́ли о́дного ко́н'а чи вола́ // ў двоко́рпусне / два //] (131); *одноко́н'е ра́ло* (136, 137); «рало, яке тягнуло кілька волів чи коней» — *двоко́рпусне ра́ло* (128, 129, 138), *двоко́рпусне ра́ло* (131), *пароко́н'е ра́ло* (136, 137).

Значну групу становлять і **назви ручних знарядь для обробітку ґрунту**: «знаряддя для обробляння просапних культур» — *са́пка* (майже в усіх обстежених пунктах) // [овочéв'і гр'я́дки пропóл'у́йт' са́пкою //] (141); *сапа́чка* (у більшості обстежених пунктів) // [сапа́чко́ю карто́шку обгорта́йт' //] (185); [у́нас ус'і сапа́чки трапе́ційе́ю //] (172); *сапа́* (140, 168, 169) // [сапа́ ма́є фо́рму трапе́ції́ //] (140), *та́пка* (134, 135), *копа́ниц'а* (138), *болга́рка* [йе обі́чна са́пка // вона́ у фо́рм'і трапе́ції́ // йе болга́рка / полу́кру́гла // болга́рко́ю куку́ргу́зу са́д'ат' // йа́кшо зе́мля́ тве́рда́ / то болга́рко́ю лу́ч'е́ поло́т' / кру́гом де́рева ви́по́л'ува́т' не́йу хоро́шо́ //] (170); «трубка, якою сапа кріпиться до держака» — *петл'а́* (майже в усіх обстежених пунктах), *ру́лка* (130, 136, 137, 140) // [ру́лко́ю са́пка крі́пиц'а до́держакá //] (130); *вухо́* (169, 171, 172); *обу́шок* (132, 135, 139) // [обу́шок крі́пит' та́пку до́держакá //] (135); *ру́нка* (170, 185) // [шoб прич'і́піт' держа́к до са́пачки / тре́ба ру́нку //] (185); «держак сапи» — *держа́к* (у всіх обстежених пунктах) // [держа́к са́пки дере́в'аний / в'ін не́пові́нен бу́ти ду́же до́вгим //] (130); [держа́к тре́ба обстру́гати́ / шoб ру́ки не́тер //] (185); [держа́к са́пки ро́бл'ат' з ле́хких дере́ў / шoб вона́ була́ ле́гка і удо́бна //] (141);

черенók (136, 137); «маленька сапка для обробляння грядок цибулі, моркви» — *са́пка* (майже в усіх обстежених пунктах); *малéнка са́пка* [малéн'койу са́пкойу пól'ат' цибу́л'у / часні́к / мо́ркву / петру́шку //] (130); *сапа́чка* (140, 141, 168, 169) // [дл'а обрóбки цибу́л'і / мо́рки беру́т' сапа́чку / малéн'ку //] (141); *та́пка* (134, 185) // [та́пкойу цибу́л'у пól'ат' //] (185); *копани́чка* (138); «знаряддя, яким перекопують землю» — *лопа́та* (в усіх обстежених пунктах) // [дл'а копа́н'а землі́ беру́т' лопа́ту //] (141); [карто́пл'у копа́ють лопа́тойу //] (130); [шоб ўскопа́т' зе́мл'у тре́ба лопа́ту / мо́жна ві́ла //] (185); *ві́ла* (майже в усіх обстежених пунктах); «держак лопати» — *держа́к* (у всіх обстежених пунктах) // [держа́к у лопа́ти пови́нен бу́ти то́ўший / н'і́ж у са́пки / шоб не ўлама́ўс'а //] (141); *черенók* (132, 134, 135, 136, 137, 139, 171); «трубка лопати, в яку забивається держак» — *ру́нка* (майже в усіх обстежених пунктах) [держа́к забива́єц'а ў ру́нку //] (141); *вóхо* (у більшості обстежених пунктів); *ру́лка* (136, 137), *рула́* (131), *д'ірка* (138); «совкова залізна лопата» — *соўкова́ лопа́та* (в усіх досліджених пунктах) // [соўково́йу лопа́тойу удо́бн'іше викида́ти наво́з з хлі́ва //] (168); *соўкова́ лопа́та* (128, 129, 130) // [соўко́войу лопа́тойу ўзі́мку доводи́ц'а в'ідгрі́бати //] (130); *граба́рка* (136, 137, 140, 169, 170, 180, 182, 184) // [граба́ркойу ў ко́рови вич'еш':а́йут' і сипу́ч'і матер'і́али набира́йут' //] (170); *шахте́рка* (132, 135, 139), *шахт'о́рка* (136, 137, 179), *сово́к* [совко́м викида́йут' наво́з або мусо́р //] (141); *кари́оўка* [кари́оўкойу ў ко́роў ч'і́с'та́т' //] (185); «граблі» — *грабл'і́* (майже в усіх обстежених пунктах) // [грабл'і́ ду́же потр'і́бні ў ха́з'а́йств'і // ні́ми скоро́д'ат' го́род згрі́ба́йут' с'і́но і тра́ву //] (141); *гра́бл'і́* (128, 129, 131, 133, 136, 137, 138, 140, 172, 174, 176, 177, 178, 180, 181, 183) // [уз'ала́ грабл'і́ і п'ішла́ згрі́бати́ с'і́но //] (185); *зал'і́зн'і грабл'і́* (128, 129, 130) // [зал'і́зн'іми грабл'а́ми розбива́йут' грудкі́ / а дере́в'а́ними грабл'а́ми згрі́ба́йут' с'і́но //] (130); *дере́вийа́ні грабл'і́* (128, 129) // [дере́вийа́ні грабл'і́ дл'а с'і́на / зал'і́зн'і / скоро́дити зе́мл'у //] (128); *дере́в'а́ні грабл'і́* (130); «держак грабель» — *держа́к* (у всіх обстежених пунктах) // [держа́к гра́бел' до́ўгий і то́нкий / шоб дале́ко доста́ваў //] (141); [на грабл'а́х полама́ўс'а держа́к //] (185); *грабл'і́ще* (131, 132, 133, 135, 139, 140, 170, 171), *рога́ч* (136, 137); «частина граблів, на якій кріпляться зуби» — *вало́к* (майже в усіх обстежених пунктах), *грабл'і́ще* (128, 129, 134, 138), *гра́блище* (128, 129, 130) // [на гра́блищ'і гра́бел' розм'і́шчу́йут' зубкі́ / дере́вийа́ні або зал'і́зн'і //] (130); *пла́нка* (133, 141) // [зубці́ прикр'і́плен'і на поперéчну пла́нку //] (141); *по́ле* (168); «один із зубів на валку граблів» — *зубо́к* (у переважній кількос-

ті обстежених пунктів) // [ў_по́ле ў́же трэ́ба ўста́вити два зубкі́ //] (168); зуб (128, 129, 133, 135, 169, 170, 174, 176, 179, 180, 182); *зубе́ц* 141, 171, 184) // [зубці́ гра́бел' знахо́д'ац':а на_пе́ўн'ій в'і́дстан'і друг от_дру́га // вона́ мо́же бу́ти р'і́зна // це залéжит' в'ід при́знáчен':а гра́бел' //] (141); *зубчик* (134, 173), *к'і́лок* (138); «вила, якими копають землю» — *ві́ла* (в усіх обстежених пунктах) // [іногда́ зéмл'у копа́йут' ві́лами / а не_лопа́тойу // ці́ ві́ла зал'і́зн'і / з'а́гнутими к'інц'а́ми //] (140); [ві́ла / йакі́ми копа́йут' / йак пра́вило / тр'ох / чотир'охшті́р'ов'і / бува́йут' шестишті́р'ов'і //] (169); *садо́в'і ві́ла* (136, 137, 140); *бармакі́* (132, 135, 139) // [бармакі́ / ві́ла / йакі́ми копа́йут' зéмл'у //] (135); *туп'і́ ві́ла* [у_тупі́х вил зубкі́ ші́рші́ і туп'і́ / ні́ми копа́йут' зéмл'у //] (130); *копач'і́* [копач'і́ / ві́ла / йакі́ми переко́пуйут' горо́д //] (185).

ЛСГ «наряддя для збирання врожаю». До складу цієї групи віднесімо такі найменування: «залізні вила» — *ві́ла* (в усіх обстежених пунктах) // [ві́ла / це звича́йн'і / зал'і́зн'і / з_чотирма́ зуба́ми // / набира́йут' карто́пл'у / бур'акі́ // бармакі́ дерев'я́н'і / п'яті́ і шести́зуб'і / дл'а_поло́ви //] (137); [найча́ст'іше ві́ла беру́т' дл'а_нос'і́н':а с'і́на //] (140); [ві́ла кі́дають со́лому на_скирду́ //] (185); [ві́ла йе двухзубко́в'і́ / це дл'а_сно́п'і́ў / чотир'і́зубко́в'і́ / це звича́йн'і //] (133); [ві́лами збира́йут' с'і́но / со́лому / на́штрі́куйут' і несу́т' / куди́ трéба //] (130); [зал'і́зн'і ві́ла так і назива́йут' зал'і́зн'і або́ ка́жут' про́сто ві́ла //] (140); «залізні вила з двома ріжками» — *дво́йча́та* (у більшості обстежених пунктів), *ві́ла* (168, 169, 170, 172) // [крі́ли хаті́ і пода́вали ві́лами со́лому // два зубка́ / шо́б лу́ч':е бу́ло зн'іма́т' со́лому //] (170); *дв'і́йча́та* (131, 132), *двор'і́жко́в'і ві́ла* (130, 141) // [двор'і́жко́вими ві́лами кла́дуть оче́рét на_покр'і́ул'у //] (130); [бу́ли ран'і́ше ві́ла двор'і́жко́в'і //] (141); *двохрóжко́в'і ві́ла* (133), *дв'і́йча́к* (134), *дво́йча́к* [дво́йча́к / ві́ла / ў_йакі́х два зу́би //] (135); *дво́йча́тка* [дво́йча́тка / ві́ла з_двома́ зуба́ми //] (185); «залізні вила з трьома ріжками» — *тро́йча́та* (майже в усіх обстежених пунктах); *тро́йча́тка* (128, 129, 175, 179, 185); *тр'і́йча́та* (131, 132, 184), *три́р'і́жко́в'і ві́ла* (130, 141) // [три́р'і́жко́в'і ві́ла вико́ристóвуйут' у_господа́рств'і дл'а_пере́несен':а с'і́на //] (130); [ві́ла / шо ма́йут' три ро́ги / зва́ли три́р'і́жко́вими //] (141); *тр'охрóжко́в'і* (133, 174, 177, 179); *тро́йча́к* [тро́йча́к / ві́ла / йак'і ма́йут' три зу́би //] (135); *тр'і́йча́кі* (168); *тр'і́йча́к* (134); *ві́ла з_трoма́ шти́р'а́ми* [дл'а_с'і́на беру́т' з_трoма́ шти́р'а́ми / чотир'ма́ // дл'а_ско́пуван':а горо́да //] (169); *тро́йн'акі́* (170); «залізні вила з чотирма ріжками» — *ві́ла* (в усіх обстежених пунктах), *чотир'охр'і́жко́в'і*

віла [у_{чотир'охр'іжк'ових} вил чотіри зубкі //] (130); *чотир'ір'іжк'ов'і віла* [с'ог'одн'і ўсел'і збереглис' лиш'е чотир'ір'іжк'ов'і віла //] (141); *чотир'охрожк'ов'і віла* (133), *четверн'і віла* (134), *звичайн'і віла* (140), *бармакі* (168), *четвераки* (132), *четвертаки* (139), *чотирчак* [чотирчак / віла з чотир'ма зубами //] (135); *віла з чотир'ма штир'ами* (169); «із природної розсохи дерев'яні вила з двома ріжками» — *р'іжкі* (майже в усіх обстежених пунктах) // [р'іжкі т'іл'ки дл'а перен'есен'а с'іна //] (130); *рож'ен* (133, 180, 182), *р'іж'ен* [р'іж'ен / дерев'ян'і віла з двома зубами //] (135); *рогачики* (138), *рогач* (169), *рог'атина* (168), *двойч'ата* (140), *двор'огі* [дл'а с'іна ран'іше брали дерев'ян'і віла з двома р'іжками / двор'огі //] (141); «дерев'яні вила з трьома ріжками» — *тройч'ата* (у більшості обстежених пунктів), *тр'ійч'атка* (168), *трир'іжк'ов'і віла* (130, 141) // [дерев'яними трир'іжковими вилами ўже не корист'уйут' а / їх зам'ініли зал'ізні //] (130); [дерев'ян'і віла з тр'ома рог'ами називалис' / як зал'ізні / трир'іжковими //] (141); *рож'ен* (133), *бармакі* (185), *віла* (170); «залізні вила з густими і тупими на кінцях ріжками для набирання картоплі, буряків та ін.» — *бармакі* (в усіх обстежених пунктах) // [бармаками набира'ють / бур'ак / р'іпу //] (130); [бармакі / віла / як'ими набира'ють овоч'і / бур'ак / картопл'у //] (135); [віла з густими рог'ами дл'а набиран'а картошки називалис' бармакі //] (141); [тр'ійч'ак'ами складаймо с'іно / а бармаками гич' //] (168); [бармакі / віла так'і / ў їх д'ес'ат' / дванац'ат' зубк'іў //] (170); *граб'арки* (138); «дерев'яні вила з п'ятьма ріжками» — *віла* (у більшості досліджених пунктів) // [так'і віла / з п'ят'ма зубами / ісп'ол'зуйут' дл'а набиран'а полови //] (136); *п'ят'ірч'атка* (140), *п'ятир'іжк'ов'і віла* (141), *тир'пологі* [тир'пологі / вони так'і пл'оскен'к'і / ними одгортали полови //] (170); *бармакі* (130); «зуб вил» — *зуб* (майже в усіх обстежених пунктах) // [у вілах ч'етверо зуб'іў //] (185); *зуб'ок* (130, 133, 140, 170) // [зубкі вил нагадуйут' зубкі граб'ліў / ал'е вони доўш'і і гостр'іш'і //] (130); *р'іж'ок* [за к'іл'к'іст'у р'іжк'іў назива'ють а віла //] (130); *р'іг* [віла мали в'ід двох до п'яти рог'іў //] (141); *штир'* (169); «держак вил» — *держак* (у всіх обстежених пунктах) // [держак вил р'обл'ат' дов'шим / н'іж улопати //] (130); *черен'ок* (136, 137); «знаряддя у вигляді довгого зігнутого ножа, яким жнуть» — *серп* (у всіх обстежених пунктах) // [хл'іб жнут' серпом //] (130); [ран'іше серпом ж'али / а шч'ас т'ехн'іка //] (185); [ран'іше зерно ж'али серпами / а пот'ім складали ў снопи //] (141); «ручка серпа» — *ручка* (в усіх обстежених пунктах) // [ручку серпа р'обл'ат' з дерева / обт'есуйут' / щоб була

гладén'ка //] (130); [серп маў дерев'я́ну рúчку і зал'íзне лéзо //] (141); «різальна частина серпа» — лéзо (майже в усіх обстежених пунктах) // [лéзо серпа́ ма́йє зазúблén'а //] (130); [лéзо / то гóстра частíна серпа́ //] (141); *серп* (128, 129, 131, 135, 169, 170, 171, 179), *полотно́* (140, 185) // [у серпа́ гóстре полотно́ //] (185); *р'іза́к* (138); *н'іж* (169), *л'éзв'і́я* (170); «коса» — *ко́са* (в усіх обстежених пунктах) // [ко́со́йу ско́шуйут' траву́ і зернов'і́ //] (130); [за́раз ко́со́йу ко́с'ат' т'і́л'ки траву́ / а ран'іше не́йу ко́с'или хл'і́б //] (141); [ко́са вис'іт' б'і́л'а хл'і́ва //] (168); [ко́су клепа́т' ча́сто на́да //] (185); *ск'і́сок* [ск'і́сок / ко́са / ме́н'ша за ро́зм'іром і з ко́ро́ткою рúчко́ю //] (140); «держак коси» — *к'іс'а́* (майже в усіх обстежених пунктах) // [до са́мо́й ко́си кр'і́пиц'а к'іс'а́ //] (130); *к'іс'це́* (128, 129, 136, 137, 139, 185), *ко́с'йó* [ко́су трима́йут' за ко́с'йó //] (132); «ручка на кісці» — *ру́чка* (в усіх обстежених пунктах) // [на к'іс'і́ йє ру́чка / зро́блена з де́рева //] (130); *габе́лок* (141); *к'іс'ц'а́* [на ко́с'і́ йє малéнке к'іс'ц'а́ //] (185); «металевий обручик, за допомогою якого коса скріплюється з кіссям» — *напе́рсто́к* (132, 134, 136, 137, 139, 140, 170, 171) // [наперстко́м ко́са кр'і́пиц'а з к'іс'а́м //] (140); *кол'цо́* (128, 129, 133, 138, 141, 169, 172) // [з к'іс'а́м ко́са скр'і́плена кол'цо́м //] (141); [кол'цо́ набива́йец'а / ст'а́гу́йец'а капро́новою нítкою держа́к / щоб не́гу́л'ало л'éзв'і́є //] (169); *к'і́л'це́* [к'і́л'це́ скр'і́пл'уйє ко́су з к'іс'а́м //] (130); *пе́рстен'* (135); *обру́чик* (131), *обру́ч* (168), *ру́нка* [ру́нкою скр'і́пл'уйец'а к'іс'ц'а́ і металéвий обру́ч'ік //] (185); «клинок, за допомогою якого кріпиться коса на кісці» — *клино́к* (у більшості обстежених пунктів) // [клино́к у́бива́йут' у к'і́л'це́ / коли кр'і́пл'ат' ко́су на к'іс'а́́ //] (130); *клинéц'* (134, 138, 139, 140, 168, 170), *клин* (141, 169, 170, 171), *клинчик* (131, 136, 137, 138), *па́склин* [на ц'у́ ко́су ну́жен па́склин //] (180); *па́клин* (176), *у́в'яз'* (79); «середня частина коси» — *полотно́* (майже в усіх обстежених пунктах) // [сере́ді́на ко́си зве́ц'а полотно́м //] (141); *веду́шча частíна* [веду́шча частíна зр'і́зує основну́ ма́су трав'і́ //] (130); *ко́са* (168, 172); *р'і́жуча частíна* [р'і́жуча частíна ко́си дúже гóстра //] (185); «передня звужена частина коси» — *носо́к* (в усіх обстежених пунктах) // [носо́к / найгостр'і́ша частíна ко́си //] (130); [пе́ред ко́си зве́ц'а носко́м //] (141); [по ка́мн'у ў́да́риў і носо́к з'і́гнуў'с'а́ //] (185), *нос* (171), *звúжене полотни́шче* (168), «задня потовщена частина коси» — *пйа́тка* (майже в усіх обстежених пунктах) // [пйа́тка / за́дн'а частíна ко́си //] (141); *п'а́тка* (130, 185) // [ко́са на п'а́тк'і́ тр'і́снула //] (185); *пйа́та* (168, 169), *п'а́та* (169); «гострий край полотна» — лéзо (у більшості обстежених пунктів) //

[лэ́зо косі́ гостр'а́т' манта́чко́у //] (130); *жа́ло* (128, 129, 131, 136, 137, 141, 170) // [го́стрий край полотна́ косі́ назива́ють' жа́ло //] (141); *коса́* (168), *лэ́зв'і́а* (133); «верхній потовщений край полотна коси» — *пру́т* (майже в усіх обстежених пунктах) // [ве́рхн'ій край полотна́ звэ́ц'а прут //] (141); *спі́нка* (132, 135, 139, 185), *загі́н* [загі́н / це ве́рхн'ій пото́ўщений край косі́ / йа́кий притриму́є ско́шену траву́ при_кос'і́н'і //] (130); *за́чин* (134), *коса́* (168), *ребро́* (170); «брусок для гостріння коси» — *манта́чка* (у більшості обстежених пунктів) // [ко́си гостр'а́т' манта́чко́у //] (141); [манта́чка ле́ж'іт' б'і́л'а л'і́тн'о́йі к'у́хн'і //] (168); [ўс'е́гда́ ко́су клепа́ють' / а пото́м манта́чко́у то́чат' //] (185); *брусо́к* (133, 140, 169, 172, 176, 180, 182, 184), *бру́с* (170), *галайда́* (134); «спеціальне пристосування для носіння бруска, яким косарі гострять косу» — *чохо́л* (130, 134) // [манта́чку косар'і́ трима́ють' у_чо́хл'і //] (130); *ч'ехо́л* (168), *кобура́* (136, 137); *бру́сниц'а* [брусо́к хова́ймо ў_бру́сниц'у //] (141); *су́мка* [брусо́к но́с'а́т' у_су́мц'і́] (133). Слід відзначити, що в більшості обстежених пунктів немає такого пристосування, а відповідно й назв на його позначення: [манта́чку за_по́йас кла́ли / ў_чо́б'і́т ло́жат' //] (138); [ми манта́чку на_в'і́р'о́ўку приви́а́зували / до_по́йаса //] (170).

Семема «вузька дощечка для гостріння коси, покрита смолою з піском або цементною масою» репрезентована лексемою *манта́чка* (в усіх обстежених пунктах) // [ра́н'ше манта́чко́у назива́ли не_брусо́к / а до́щечку з'і_смоло́у і п'іско́м //] (141). Значення «пристрій над косям (у вигляді невеликих граблів із довгими зубцями), що кладе в рядок скошені стебла» представлено такими лексемами: *грабкі́* (майже в усіх обстежених пунктах) // [ота́к косі́ли / грабкі́ на_кос'і́ зве́рху сто́я́т' / р'і́ўн'а́ють' ко́лоскі́ // по́т'ім / ко́лі ви́а́ж'у́т' сно́пі / то ни_о́дін ко́лосо́к до́л'і не_ле́ж'іт' //] (170); *гра́бки* (131, 141) // [ко́ліс' над_ко́со́у бу́лі ма́ле́н'к'і гра́бл'і́ / шо кла́ли ў_радо́к ско́шений хл'і́б / йі́х назива́ли гра́бки //] (141); *грабл'и́ще* (132, 139), *гра́бли́ще* [гра́бли́ще скла́да́є ў_валкі́ с'і́но //] (185); *грабо́к* [зо́ўн'і нага́ду́є невели́чк'і гра́бл'і́ з до́ўгими зубц'а́ми //] (130); *грабл'і́* (168), *цапо́к* (140), *жа́ло* (134). Семема «коваделко, на якому клепають косу» репрезентована такими назвами: *ба́бка* (у більшості обстежених пунктів) // [ко́су клепа́ють' на_ба́бц'і́ //] (141); *кова́дло* (128, 129, 130) // [на_кова́дл'і мо́лото́м клепа́ють' ко́су //] (130); *кова́делко* (132, 177, 180), *кова́ле́н'ка* [ко́су клепа́ють' на_кова́ле́н'к'і //] (185); *накова́л'н'а* (169), *п'і́н'о́к* (169), *клепа́чка* (171). Значення «нерівність, горбик на полотні коси від невмілого

клепанння» представлене такими лексемами: *гóрбик* (майже в усіх обстежених пунктах) // [при неўда́лому клепа́н'і на лезов'і косі́ можна наро́бити го́рбик'і́у //] (130); *бугоро́к* (128, 129), *ло́паўка* (133, 136, 137, 184), *лапу́шка* (135, 141) // [йакшо́ неўм'і́ло клепа́ти косу́ / на н'і́й утво́р'ац'а лапу́шки //] (141); *хлопа́ўка* (140), *хлопу́шка* (170), *лопоту́шка* (138), *брак* (138), *бриж* [наро́бит' бриж'і́у на кос'і́ //] (170).

ЛСГ «знаряддя обмолоту». До цієї лексичної групи віднесімо такі найменування: «просте знаряддя з двох різних довжиною скріплених палиць для обмолочування снопів» — *ц'іп* (у всіх обстежених пунктах) // [обмолочу́ют' сно́пі ц'і́пами //] (130); [ра́н'ше ми ў́се молоти́ли ц'і́пами //] (140); [зерно́ ран'і́ше обмолочу́вали ц'і́пами //] (141); *ц'іпо́к* (169); «держак ціпа» — *ц'іпи́лно* (майже в усіх обстежених пунктах) // [ц'і́п кр'і́пиц'а до дереви́аного ц'і́пилна //] (130); *ципи́лно* (135, 139), *держа́к* (128, 129, 131, 133, 134, 136, 137, 138, 140, 168, 169, 179, 182, 185); «одна з двох шкіряних петель на верхніх кінцях держака і бияка ціпа» — *ка́пиц'а* (у більшості обстежених пунктів), *капи́ц'а* (130, 132, 139, 141) // [капи́ц'і ч'і́пл'а́йут' до ве́рхн'ого к'і́н'ц'а ц'і́пил'на //] (130); [шк'і́р'ан'і́ পে́тл'і на к'і́н'ц'а́х ц'і́пил'на і бийа́ка зва́ли капи́ц'і //] (141); *ремн'і́* (133, 134); «шкіряний шнурок, що ним з'єднані капиці держака і бича» — *ушива́лок* (майже в усіх обстежених пунктах), *ушива́л'ник* (140, 170), *ушива́л'ник* [ушива́л'ником зйе́дну́ют' капи́ц'і ц'і́пил'на та бича́ ц'і́па //] (130); *вишива́л'ник* (131), *шну́ро́к* (130), *у́вйаз* [у́вйаз зйе́днува́ў капи́ц'і держа́ка і бича́ ц'і́па //] (141); «частина ціпа, якою молотять» — *бич* (у більшості обстежених пунктів), *бийа́к* (141, 169, 172, 184); «лопата-совок, що нею віють вимолочене зерно» — *лопа́та* (майже в усіх досліджених пунктах) // [дереви́анойу лопа́тойу в'і́йали зерно́ //] (185); *сово́к* (128, 129, 134, 135, 138, 180, 182, 184), *коўш* (133).

ЛСГ «засоби транспортування». До цієї лексичної групи віднесімо такі найменування: «віз, загальна назва» — *в'із* (у всіх обстежених пунктах) // [за́ле́жно в'і́д констру́кц'і́й / призначе́н'а / в'і́з назива́ють по́р'ізному //] (130); [в'і́з ма́є ос' / за́дн'у і пере́дн'у / ко́ле́са / за́дн'і і пере́дн'і / за́дн'і б'і́л'ш'і / пере́дн'і / ме́н'ш'і / поду́шку / на поду́шках кр'і́пи́ўс'а коро́бо́к // це дла́зерна́ / беста́рка // гарба́ тако́ж ма́ла квадра́тне зйе́днан'а // але́ ву́гли б'і́л'ш'і́рш'і́ / це зве́рху / то́бто вона́ не ма́ла тако́го р'і́ўного йа́шчика / йа́к у беста́рц'і́ // до гарби́ / шо́б б'і́л'ше ў́лі́зло с'і́на чи со́ломи́ / кр'і́пи́лис'а сто́рчаки́ / йа́к'і́ ната́гува́лис' зве́рху брезе́нтом а́бо́ чим і́ншим / переви́азува́ли в'і́р'о́ўка́ми / шо́б ме́н'ше тру́си́лос' //

вози́ були́ одноконними і пароконними / до одноконних кріпи́лис'я голóбл'і / до пароконних / дішло //] (131); [воз'і́ усел'і́ ран'ше було́ багáто // зáраз наўр'áд чи зна́йдеш й одного́ // машини́ даўно́ йіх уже́ зам'ініли //] (141); *воз* (128, 129, 131, 169, 170, 171, 172, 173, 175, 177, 178, 181, 183, 184, 185), *повóзка* (128, 129, 131, 174, 176, 179, 180, 182); «повозка для перевезення сно́пів» — *гарба́* (майже в усіх обстежених пунктах) // [гарба́ ма́ла чо́тири ко́леса / дв'і о́сі / на́йáшчик ста́вили сторча́кі // шоб б'і́л'ше ў́лі́зло сно́п'і́у чи с'і́на //] (128); [дл'а́ солóми / с'і́на / сно́п'і́у викорис́товували гарбу́ / мажа́ру // зерно́ перевóзили ў́бестáрці́ //] (131); [гарба́ з дра́бінaми по́бока́х / йіх п'ідн'і́ма́йут' / коли́ перевóз'ат' с'і́но / солóму / сно́пі́ //] (170); *в'із* (128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 169) // [сно́пі́ перевóзили возáми //] (140); *воз* (128, 129, 131, 169, 170), *мажа́ра* (133); «повозка для перевезення сі́на» — *гарба́* (у більшості обстежених пунктів) // [с'і́но перевóзили гарба́ми або́ мажа́рою //] (140); *в'із* (128, 129, 131, 138, 168, 169), *воз* (128, 129, 131, 169, 170), *мажа́ра* (133, 140, 185); «повозка для перевезення соломи» — *воз* (майже в усіх обстежених пунктах), *в'із* (131, 138, 168), *мажа́ра* (133, 140, 185), *воз* (128, 129, 131), *полугáрбок* [полугáрбком во́з'ат' солóму //] (130); «повозка для перевезення зерна» — *бестáрка* (у більшості обстежених пунктів) // [зерно́ перевóз'ат' на́бестáрках //] (130); [бестáрка / та́ка соб'і́ брі́чка / йáш'і́к на́н'і́й / ў́йáш'і́к насипáли зерно́ / п'і́со́к / глі́ну //] (170); *б'і́стáрка* [б'і́стáрко́ю вози́ли продóкти без тáри //] (140); *ходóк* (132, 135, 139), *в'із* (138, 168), *бри́чка* (134), *файа́тoн* (135); «повозка для перевезення дров» — *в'із* (майже в усіх обстежених пунктах) // [дл'а́ дрóў бра́ли в'із або́ бри́чку //] (141); *воз* (128, 129, 131, 132, 134, 138, 140, 185), *гарба́* (136, 137, 171, 172), *ходóк* (133), *файа́тoн* [дрóва во́з'ат' на́файа́тoн'і́ //] (135); *пáлуба* [дрóва гру́з'ат' у́пáлубу і зв'áзуйут' йіх //] (130); *бри́чка* (141), *дрóги* [дрóгами бо́ч'ки во́з'ат' / де́рево / л'і́с / до́ски / ус'áк'і до́ўг'і матер'і́али //] (170); «віз, пристосований для перевезення сільськогосподарських продуктів без тари» — *бестáрка* (у більшості обстежених пунктів) // [продóкти вози́ли на́бестáрках //] (141); *бестáрка* (132, 168, 172), *б'і́стáрка* (140), *бри́чка* (130, 134) // [у́бри́ц'і́ во́з'ат' продóкти р'і́зн'і́ / немолóчений хл'і́б //] (130); «довгий віз із високими щаблювати-

ми бортами для перевезення немолоченого хліба» — *гарба́* (майже в усіх обстежених пунктах) // [немолочений хлі́б вози́ли гарба́ми //] (141); *мажа́ра* (131, 133, 140), *бри́чка* (130, 134), *пово́зка* (135), *в'із* (168); «пристосування для притиснення снопів чи сіна на возі» — *рубéл'* (у більшості обстежених пунктів) // [с'іно прити́скуйут' рубéм до_гарби́ //] (130); [йак накла́дуть' с'іно / солóму / тоді́ прити́скуйут' рубл'óм / переви́язу́ють' в'ір'оу́ками //] (170); *ру́бел'* (134, 141, 168) // [снопи́ і с'іно прижи́мали при_перевéзен'і ру́белем //] (141); *бреу́но* (132, 139), *в'ір'о́ўка* [с'іно вози́ли на_мажа́р'і / щоб не_па́дало / переви́язували в'ір'о́ўкою //] (185); «залізні стрижні, прикріплені до ременів вуздечки, якими гнуздають коня» — *вуді́ла* (майже в усіх обстежених пунктах) // [до_ре́мен'і́у вуздéчки ч'іпл'а́ють' вуді́ла / йакі́ми гнузда́ють' кон'а́ //] (130); *вуздéчка* (134, 168); «збруя, загальна назва — *збру́йя* (в усіх обстежених пунктах) // [щоб с'істи на_кон'а́ тре́ба над'іти на_н'óго ус'у збру́йю //] (130); *збро́йя* (134), *гу́жевий реманéнт* (140), *зап'ра́жка* (169); «частина збруї — реміні з вудилами та поводями, які надівають на голову коневі, щоб правити ним» — *вуздéчка* (майже в усіх обстежених пунктах), *уздéчка* (131, 170), *вузда́* (128, 129, 136, 137), *узда́* (141), *во́ж'і* (132, 134, 135, 139) // [конéм пра́ўл'ат' за_допомóгою во́ж'і:і́у //] (139); «вуздечка без вудил для прив'язування коня» — *вуздéчка* (у більшості обстежених пунктів), *вузда́* (128, 129, 136, 137), *поводо́к* (130); *пóв'ід* [кон'а́ приви́язували на_пóвод'і //] (141); *пу́та* (132, 139) // [конéй приви́язу́ють' пу́тами //] (139); *обро́т'ка* (170, 185), *недо́уздок* (135); «прикріплений з обох боків до вуздечки довгий ремінь, мотузок, яким правлять кіньми» — *в'і́жки* (майже в усіх обстежених пунктах), *во́ж'і* (128, 129, 132, 139), *уді́ла* [ре́м'ін' / йакі́м пра́вили к'ін'ми назива́ли уди́лами //] (141).

Назви деяких сільськогосподарських машин, механізмів і пристроїв. Семема «лобогрійка, жниварка з ручним скиданням зжатої стебла» у центральнослобожанських говірках репрезентована такими лексемами: *лобогр'і́йка* (в усіх обстежених пунктах) // [лобогр'і́йка жне хлі́бні росли́ни //] (130); *лобогр'е́йка* (128, 129, 133, 136, 137, 138), *снопови́зка* (138), *коса́рка* (170). Значення «жниварка, машина, яка жне хлібні рослини» представлене такими назвами: *жнива́рка* (в усіх обстежених пунктах) // [хлі́б жну́т' жнива́рко́ю //] (133); *жа́тка* [хлі́б у_по́лі жне жа́тка //] (141); *коса́рка* (128, 129, 131, 138, 170).

Семема «машина для віяння вимолоченого зерна» репрезентована лексемами *в'і́ялка* (в усіх обстежених пунктах) // [обмолóчене зерно́

пропуска́йут' че́рез в'їа́лку //] (130). Значення «машина для обмолочування зернових сільськогосподарських культур» представлено такими найменуваннями: *молота́рка* (в усіх обстежених пунктах) // [молота́ркою мо́ло́т'ат' зерно́в'ї //] (130); *молот'ї́лка* (128, 129), *маши́на* (175). Семема «ручна машинка для розмелювання зерна» репрезентована найменуваннями *жо́рна* (у більшості обстежених пунктів), *жерно́ўка* (138), *жерно́ва* [ўручну́ зерно́ розме́л'ували на_жерно́вах //] (141); *ме́л'ниця́* (138, 170), *ме́л'ничка* (138), *те́рт'ушка* (136, 137), *зернокра́пка* (128, 129), *крупору́шка* (139), *крупоте́рка* (168); *млино́к* (171), *ручний млин* [ра́н'ше зерно́ мо́ло́ли ручни́м млино́м //] (185).

Значення «пристрій, механізм, призначений для одержання січки» представлено такими лексемами: *с'їчка́рн'а* (майже в усіх обстежених пунктах) // [с'ї́чку отрі́муйут' при_по́моч'ї с'їчка́рн'ї //] (141); *р'ї́зка* [р'ї́зкою переме́л'уйут' зерно́ / шо́б отрі́мати с'ї́чку //] (130); *р'ї́зак* (136, 137), *кормор'ї́зка* (170), *крупору́шка* (139), *крупоте́рка* (168), *зернодробі́лка* (140).

Семема «сівалка» у говірках Харківщини представлена такими формами: *с'ї́валка* (майже в усіх обстежених пунктах), *с'їва́лка* (133, 134, 138, 139, 140, 141) // [с'ї́ват' зерно́ с'їва́лками //] (141). Значення «знаряддя для ущільнення ґрунту або руйнування ґрунтової кірки» репрезентоване на досліджуваній території лексемами *ката́к* (майже в усіх обстежених пунктах) // [прити́скували зе́мл'у ката́ками //] (141); [ката́ми уто́пчуйут' ґрунт / а бо́ронами та ку́л'т'іва́тором руйну́ють ґрунто́в' к'їрку //] (168), *кота́к* (131, 136, 137, 138, 170, 171, 185), *борона́* (168), *кул'т'іва́тор* (168).

Цей матеріал переконує в тому, що структуру ЛСГ «назви сільськогосподарських знарядь» складає набір багатьох лексико-семантичних мікрогруп (примітивні землеробські знаряддя для оранки, плуг та його частини, ручні знаряддя обробітку ґрунту, знаряддя для збирання врожаю, засоби транспортування, знаряддя обмолоту, сільськогосподарські машини, пристрої і механізми), для яких спільною є єдність ідеографічної сфери. Відзначимо, що кількість найменувань знарядь праці у досліджуваних говірках більша від кількості самих реалій. Така невідповідність породжена тривалим збереженням у мовленнєвій практиці номенів зниклих реалій, які належали цьому ж колу речей. Тому до опозиції лексем на позначення синхронно співвідносних реалій додається опозиція часово маркованих елементів. Так, наприклад, плуг, який є невід'ємним складником господарського реманенту хлібороба, починаючи з примітивних його аналогів (сохи, рала) до сучасних форм, зазнав

протягом життя кількох поколінь значних змін, що відбулося у наборі диференційних ознак для називання цієї реалії і спричинило появу різних способів номінації. Справедливість цього твердження можна продемонструвати на прикладі найменувань рала — дерев'яного рала, рала з залізним наральником, однозубого з полозом, однозубового безполозового рала, багатозубого рала та його різновидів (рала з трикутною рамою, бороноподібного, граблеподібного та інших) (див. вище).

У говірках Харківщини лексично виражена детальна сегментація переважної більшості знарядь праці, зокрема частин плуга, коси; на семантичній структурі багатьох назв деталей сільськогосподарських знарядь відбилися динаміка реалій, зміна зв'язків між ними.

Розгалуженою семантичною структурою відзначаються лексеми «ручка» і «держак», яким не властива однозначна закріпленість номена за денотатом. Реалізація цієї моделі у центральнослобожанських говірках дає підстави вбачати причину відмінного розподілу між різними лексемами у дії двох конкурентних тенденцій: генералізації і диференціації, кожна з яких має свої межі прояву. Якщо при диференціації виявляється однозначна закріпленість лексеми за реалією (причому мотивуючою основою є назва самого знаряддя — *ц'інїлно*, *ципїлно*; *к'іс':á*, *к'ісц́е*, *кос'йó*), то при генералізації відзначається конкуренція опорних лексем. Генералізація може стримуватися наявністю опорної конкурентної лексеми як репрезентанта іншого складника цієї ж реалії. Наприклад, серед назв деталей коси відзначено лексему «ручка», що виключає можливість використання цього слова при номінації держака коси.

Відомий діалектолог П. Ю. Гриценко до слів, для яких характерна однозначна закріпленість за реалією зараховує й лексему «граблище» (держак граблів) [Гриценко 1984, с. 50]. Зауважимо, що в центральнослобожанських говірках вона використовується й на позначення частини граблів, на якій кріпляться зуби.

Виразно представлені й активно функціонують на всій обстеженій території Харківщини традиційні найменування сільськогосподарських знарядь: *плуг*, *борона́*, *коса́*, *серп*, *ві́ла*, *лопа́та*, *ц'ін*, *грабл'і/гра́бл'і* та ін. Вони залишаються загальновідомими, хоч сфера їх ужитку і дещо звужена, оскільки частина цієї лексики широко репрезентована переважно в мовленні тих людей, які мають безпосередній стосунок до сільськогосподарських трудових процесів і пов'язаних із ними дій, відповідно, й до знарядь праці, якими вони виконуються.

Поряд із традиційними назвами сільськогосподарського реманенту функціонують і сучасні найменування, які увійшли в побут мовців відносно недавно, у зв'язку з розвитком аграрного виробництва й появою нової, досконалішої техніки: *тра́ктор, комба́йн, кул'тивато́р, кул'т'іватор, молотарка, в'їялка, жниварка, жатка, косарка, лобогр'їйка, лобогр'ейка, снопов'язка, с'їялка, с'їва́лка, с'їва́лка* й ін. Більша частина цих назв збігається з літературно-нормативною системою, проте є й певні відмінності, в основному на фонетичному рівні, що, нашу думку, значною мірою зумовлені впливом на центральнослобожанський діалект сусідніх російських говорів: *кул'т'іватор, лобогр'ейка*. Однак слід зауважити, що поряд із російськомовними варіантами слів функціонують й українські лексеми, які, як правило, представлені ширше, ніж аналогічні російськомовні утворення.

Деякі з реалій, зокрема вила, віз, рало, мають значну кількість різновидів, а відповідно й назв на їх позначення. Відзначимо, що номени «вила», «віз» (воз) глибоко ввійшли в живе мовлення як загальноприйняті, загальноновживані, проте слово «рало», як, до речі, й «соха», сприймається як архаїзм і вживається дуже рідко поодинокими мовцями з характерною примовкою *коліс'* бу́ло чи бу́ла (про соху). Це пояснюється тим, що згадані реалії давно вийшли з активного господарського ужитку і вже не застосовуються селянами через появу досконалішого знаряддя, зокрема плуга тощо. Що ж до воза, то його фактично також замінили сучасніші засоби транспортування, проте ця назва активно функціонує в мовленні мешканців села, оскільки реалія не зникла, як рало і соха, а й досі використовується в господарстві. Мабуть, через це й збереглися найменування його численних різновидів.

Серед різновидів воза виділяється група легких двоколісних та чотириколісних транспортних засобів, що служать для перевезення людей і неважкого, не громіздкого вантажу, або конструкції комбінованого типу. Вони мають такі назви: *пово́зка, бри́чка, ресо́рка, дро́ги, дро́жки, б'ї́у́нка, б'ї́у́нок, фаето́н, фаето́н, ходо́к* й ін. Проте ці найменування не є предметом нашого дослідження. Нас більше цікавить друга група назв, до якої належать важчі варіанти воза, що служать для перевезення зерна, сіна, соломи, снопів, дров й інших сипких, дрібних предметів та речовин. Ці номени неоднорідні активністю, локальною приналежністю, призначенням тощо.

Безта́рка/беста́рка/б'їста́рка — відносно новий тип воза, пристосований не тільки для перевезення зерна, а й інших дрібних

матеріалів, зокрема піску, глини, і взагалі для продуктів, які можна перевозити без тари (звідси й назва з доволі прозорою мотивацією). Ця реалія досить поширена в селах Харківської області, а відповідно і її назва, яка є загальноновживаною і зустрічається майже в усіх обстежених пунктах.

Гарба́ — це давній тип воза, але такий, що зберігся й досі, який ще використовується в традиційному господарстві, в основному для перевезення немолоченого хліба, соломи, сіна. Ця назва активна в живому мовленні, загальноновживана і зафіксована майже в усіх досліджених пунктах.

Мажара́ — це, фактично, друге найменування гарби й назви великого воза взагалі. Отже, її місце в системі сучасних найменувань стало досить своєрідним і не зовсім визначеним. Через те й стійкість її похитнулася, ця назва виявляє тенденцію до зникання.

Полуга́рбок — реалія, подібна до гарби, але значно менша. Вона обмежена у функціях, через те й найменування її зафіксовано лише в одному пункті — Сосонівці Нововодолазького району.

Палу́ба — друга назва гарби чи навіть мажари як великого воза взагалі. Активність номена незначна. Очевидно, первинною була форма *па́луб* чоловічого роду, а жіноча *па́луба* виникла внаслідок аналогії до слова «палуба» (частина корабля). Ця форма могла закріпитись і завдяки подібності реалій, які порівнювалися і зіставлялися мовцями, внаслідок метафоризації. Тим більше, що етнографічна література фіксує саме лексему «палуб». Щоправда зовсім з іншим значенням: «З XVXVII ст. серед заможної частини українського суспільства набув поширення виїзний транспорт різних моделей: «коляса», «колебка», «карета», «ридван», «палуб» тощо» [Етнографія 2004, с. 129].

Для господарських цілей, звичайно, можуть використовуватися і конструкції легшого типу, зокрема зерно перевозять бричкою, ходком, фаетоном (фаятоном), дрова — бричкою, дрогами, ходком, фаетоном (фаятоном).

Отже, зауважимо, що більшість традиційних найменувань сільськогосподарських знарядь збереглися до нашого часу й активно функціонують у живому мовленні.

2.8. Назви господарських приміщень

Складну структурну організацію на території центральнослобожанських говірок має ЛСГ «найменування будівель різного господарського призначення».